

Over veel voorkomende bestanddelen in de Vlaamse gemeentenamen

Met een voorbeschouwing over oude en nieuwe gemeentefusies

Op donderdag 23.6.22 werd in de KANTL (Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren) te Gent werk 33 van de Vlaamse KCTD-afdeling voorgesteld, zijnde:

De Vlaamse Gemeentenamen (DVG). Verklarend Woordenboek, tweede, grondig herziene en vermeerderde uitgave (Leuven/Paris/Bristol, CT. : Peeters 2022), door Frans Debrabandere en een team van (ten dele nieuwe) auteurs, allen lid (of gewezen lid) van de KCTD.

Te dier gelegenheid hield ondergetekende, die voor dit boek beide indexen samenstelde (zie aldaar p. 297-316), een lezing onder de titel “*Wat de indexen me leerden. Preliminare beschouwingen bij veel voorkomende bestanddelen*”. Onderstaande bijdrage biedt een in een aantal aspecten bewerkte en uitgebreide versie van het eerste en langste deel van die voordracht, die handelde over in Vlaamse gemeentenamen veel voorkomende bestanddelen en die werd (en ook hier wordt) voorafgegaan door een beschouwing over oude en nieuwe fusies van gemeenten met repercussies voor hun benamingskeuze. Daarbij wordt hier en daar het voordracht karakter behouden.

Over oude en nieuwe fusies van gemeenten

Het woordenboek verklaart meer dan 1200 namen van entiteiten die ooit in de geschiedenis van het huidige België (en reeds daarvoor, in de Franse en de zogenaamde ‘Hollandse’ Tijd) zelfstandige *gemeenten* zijn geweest (en het, een deel

althans, nog zijn) – *gemeenten/communes* in de moderne zin van het woord. Daarvan zijn er op dit eigenste moment in het “Vlaamse Gewest” (zoals dat officieel heet) nog net 300 (waarbij nog de 19 gemeenten van het tweetalige “Brusselse Gewest” te tellen zijn, die eveneens in het woordenboek werden opgenomen). Die enorme reductie – een ‘vierendeling’ in mathematische zin, is zoals bekend het resultaat van steeds ingrijpendere opeenvolgende fusieoperaties, waarbij in Vlaanderen (in politiek-administratieve zin) de spits werd afgebeten door *Oudenaarde* dat in 1964 zowaar 12 omliggende dorpen ‘opslokte’ (zoals men dat zo aanvoelde) én door het eveneens Oost-Vlaamse *Buggenhout* dat het kleinere *Opdorp* ‘opslokte’ – notabene het geboortedorp van niemand minder dan Edgard Blancquaert, de grote dialectoloog aan en een tijdlang zelfs rector van de UGent, die in datzelfde jaar zou sterven in zijn toenmalige, nog zelfstandige verblijfplaats Mariakerke (historisch Meerkerke), nu deelgemeente van Gent (waar hij nu een straatnaam heeft gekregen, net zoals zijn leerlingen de grote Gentse toponymisten Maurits Gysseling en Cécile Vereecken, die recentelijk ook tot de ‘eer der straten’ zijn verheven, resp. in de eveneens Gentse deelgemeenten Oostakker en Zwijnaarde).

Die fusies volgden sedertdien elkaar op en het einde ervan is nog niet in zicht. Heel nieuwe namen en types van namen dienden zich aan, waarbij vooral *Lievegem* tot de verbeelding van de goegemeente sprak en spreekt, en dat alleen al maakte een herziening van onderhavig woordenboek praktisch tot een *must!* Die naam (van die *fusiegemeente*, zoals het heet) kwam er dus ook in, naast de namen van wat thans gemeenlijk “*deelgemeenten*” wordt genoemd, in bedoeld geval van *Zomergem*, *Lovendegem*, *Waarschoot* en van de reeds eerder van hun zelfstandigheid ontheven entiteiten *Oostwinkel*, *Ronsele* en *Vinderhout*. Maar *alle* blijven ze in dit boek “gemeenten” genoemd – dit is van belang ook voor een goed verstaan van wat hierna in de uiteenzetting volgt. Die kan wel niet worden beschouwd als resultaat van *fundamenteel* toponymisch onderzoek – daarvoor moge worden verwezen naar belangrijke substantiële studies en bijdragen van (huidige en voormalige) mede-KCTD-commissieleden

Jozef Van Loon, Magda Devos, Luc Van Durme, Paul Kempenneers, Vic Mennen, Ann Marynissen, en vanzelfsprekend ook naar het monumentale werk/levenswerk zelfs van de grote, reeds genoemde Maurits Gysseling.

Zoals al bemerkt: al wat ooit in de “modernste” tijd, na afschaffing van het Ancien Régime, hier te lande zelfstandige gemeente is geweest, wordt in het werk behandeld, dus ook en wel degelijk de *beide* delen van zulke ronkende, als muziek in de oren klinkende dubbele namen van de 19 **aloude fusies**, die dateren van lang vóór 1964; de oostelijkste ervan is zelfs een trio : *Zichen-Zussen-Bolder*. Daarbij behoort alvast niet *Zoerle-Parwijs* in de provincie Antwerpen (AN), waarin de tweede naam gewoon een toevoeging is. In zijn geheel betreft het, gaande van west naar oost, liggend in de provincies West-Vlaanderen (WV), Oost-Vlaanderen (OV), Vlaams-Brabant (VB) met het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BR) en Limburg (BL):

WV Roesbrugge-Haringe; **OV** Bachte-Maria-Lerne, Nederzwalm-Hermelgem, Velzeke-Ruddershove, Steenhuize-Wijnhuize, Maarke-Kerkem, Appelterre-Eichem, Smeerebbe-Vloerzegem; **VB** Veltem-Beisem, Wezembeek-Oppem, Kessel-Lo, Erps-Kwerps, Meensel-Kiezegem, Glabbeek-Zuurbemde, Orsmaal-Gussenhoven, Halle-Booienhoven, Molenbeek-Wersbeek, Kersbeek-Miskom; **BL** Mechelen-Bovelingen, Val-Meer, Zichen-Zussen-Bolder.

Met uitzondering van Wezembeek-Oppem is geen van deze ‘dubbelgemeenten’ nog zelfstandig; ze zijn gefuseerd met (of in) grotere eenheden, maar er zijn ook 15 nieuwe fusies met dubbele namen ontstaan : het zijn, liggend in West-Vlaanderen (WV), OV, VB en BL:

WV Langemark-Poelkapelle, Lo-Reninge, Knokke-Heist, Spiere-Helkijn; **OV** Wortegem-Petegem, Erpe-Mere; **AN** Puurs-Sint-Amands; **VB** Tielt-Winge, Scherpenheuvel-Zichem, **BL** Hamont-Achel, Houthalen-Helchteren, Hechtel-Eksel, Heusden-Zolder, (Meeuwen-Gruitrode, nu ondertussen in de nieuwe fusie Oudsbergen), Dilsen-Stokkem.

Maar in tegenstelling tot de oude bevatten die nieuwe fusies – met uitzondering evenwel van Spiere-Helkijn (principiële, omdat dit een ‘faciliteitengemeente’ is) en (toevallig) van de 4 met H- beginnende Limburgse – ook nog andere deelgemeenten. In feite zijn er niet minder dan 11 fusienaamtypes ontstaan, waarvan hieronder telkens één naam als typevoorbeeld wordt genoemd :

1 *Spiere-Helkijn*: gewoon de samenvoeging van die twee; hierbij dus ook de vier genoemde Limburgse fusies met H-.

2a *Knokke-Heist* : die twee + 1 of meer andere deelgemeenten; de overige fusies van dit naamstype staan eveneens in het hiernet bovenstaand lijstje.

2b *Tielt-Winge* : idem, maar de namen van de naamdragende entiteiten zijn vereenvoudigd (i.c. uit *Onze-Lieve-Vrouw-Tielt* en *Sint-Joris-Winge*).

3a *Brakel*: eveneens een vereenvoudigend type (voor *Nederbrakel*, *Opbrakel* en 5 andere deelgemeenten), waarbij enkel nog het gemeenschappelijke tweede lid wordt bewaard; zo ook *Horebeke*, *Lennik*, *Lierde*, *Linter*, *Malle*, *Pelt*, *Vleteren*, *Voeren*. Ietwat aparte gevallen zijn *Ham* (voor *Oostham* en *Kwaadmechelen*), *Maasmechelen* (voor *Mechelen-aan-de-Maas* en 7 andere) en voorheen (1970-76, zie noot 15) ook *Driekapellen*.

3b *Destelbergen*: een nieuwe eenheid van 2 of (vaak zelfs) méér oude entiteiten onder één oude naam; daar is i.c. ook Heusden (OV) bij (dat blijft daar gevoelig liggen; en gaat dit ook het geval zijn wanneer, volgens de fusieplannen voor 2025, de naam Wingene zal staan voor W. en Ruiselede ?). Daarbij wordt de naam van het volkrijkste en/of als ‘belangrijkst’ geachte deel bewaard. Nu, in feite is dit het type van *alle* provincie- en arrondissementshoofdsteden en van andere, kleinere steden en stadjes (en zelfs grotere dorpen) die dorpjes hebben ‘ingelijfd, geannexeerd’, zoals bijv. Izegem (WV), Deinze, Lokeren, Zottegem (OV), Lier, Herentals (AN), Diest, Tienen (VB), Bilzen (BL). Die enkelvoudige namen maken toch nog altijd het gros van de gemeentebenamingen uit; en tot die groep moeten *in se* ook de liefst 66 *Sint*-namen worden gerekend die

meestal driedelig zijn: men denke alleen maar aan de vier in het Brussels Gewest (BR), zijnde Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Pieters- en Sint-Lambrechts-Woluwe, naast het 'nomen purum' (d.i. zonder toevoeging na de heiligen-naam) Sint-Gillis (nomina pura zijn er in totaal 13, met als bekendste Sint-Niklaas en Sint-Truiden).

4 *Zwalm* is de fusie van 12 (of, met Hermelgem afzonderlijk, 13) voormalige gemeenten (kleine dorpen), genoemd naar het riviertje de Zwalm, en mét reminiscentie aan het grootste dorp Nederzwalm alsook aan Munkzwalm.

5 *Maarkedal*: verenigt gemeenten in het dal van de (Oost-Vlaamse) *Maarkebeek*, met reminiscentie aan het dorp in de vroegere fusie *Maarke-Kerkem*. (Vgl. ook type 8).

6a *Lievegem* is al genoemd; de naam is helemaal nieuw, refereert naar de daar aanwezige waterloop *Lieve*, en het suffix *-gem* zat al in *Zomergem* en *Lovendegem*.

6b *Kruisem* is ook een nieuwe vorming met suffix, ditmaal *-em*. Het is een kruising (met contractie/samentrekking) van de namen *Kruis(houtem)* en (*Zing*)*em* (begin en einde), beide zelf al eerdere fusies van het type *Destelbergen* etc. (type 3b).

7 *Oudsbergen*: een oude historische naam (Oudsberg, gepluraliseerd), in de nieuw samengestelde gemeente gelegen, met een nieuwe functie, nl. om uitgerekend een fusie te benoemen. Hiertoe behoren verder *Affligem* (naar het gehucht met de bekende abdij), *De Haan* (eveneens naar een bekend gehucht, uitgegroeid tot de bekende badplaats), *Kluisbergen* (naar de Kluisberg), *Roosdaal* (vrij naar een veldnaam).⁽¹⁾

8 *Heuveland*: een totaal nieuwe naam voor 7 dorpen + 1 gehucht (*De Klijte*); i.t.t. tot alle vorige types zit niets van de samenstellende delen *Heuvel* en *land* in die dorpsnamen (Kemmel, Dranouter etc.), maar er is een link met de concrete plaatselijke geografie. Zo ook *Laakdal* (vgl. type 5).

⁽¹⁾ Hierbij heeft ook, van 1971 tot 1977, de West-Vlaamse gemeentenaam *Spermalie* behoord, die Schore, Mannekensvere, Slijpe en (het West-Vlaamse) Sint-Pieters-Kapelle omvatte; de naam was gegeven naar het gehucht (met klooster) *Spermalie* in die laatgenoemde deelgemeente; thans alles deel van de fusie Middelkerke.

Veel voorkomende bestanddelen in de Vlaamse gemeentenamen

Zoals al zal gebleken zijn uit enkele reeds genoemde voorbeelden, bevatten talrijke gemeentenamen, oude zowel als nieuwe, één of zelfs (in 32 gevallen) twee bestanddelen die regelmatig voorkomen en die verwijzen naar een of ander fenomeen in 'de wereld waarin wij leven', zij het geografische verschijnselen van diverse aard (bijv. *veld, meer, berg*), zij het menselijke constructies of producten (bijv. *burg, hof, heem, haag*).

Dat soort bestanddelen wordt in het woordenboek op de alfabetische plaats tussen de gemeentenamen door vermeld, door medeauteur Ward Van Osta inhoudelijk uitvoerig toegelicht⁽²⁾ en van een aantal naamsvoorbeelden voorzien. Een volledige opname van *alle* betrokken gemeentenamen is daar evenwel niet bij, en dat heeft schrijver dezes ertoe aangezet, zelf een exhaustieve index aan te leggen, die in deze herziene editie op het einde is bijgevoegd. Het aantal door Van Osta besproken elementen bedroeg al 38, en er zijn nu zelf nog 21 andere aan toegevoegd, waarvan de meeste weinig of geen speciale uitleg behoeven zoals bijv. *brug, dam, dorp, duin, heuvel, huis, kapel(le), kerk, straat* maar die toch ook recurrent zijn. In beide volgende overzichten van al deze elementen staan die eigen bijvoegingen recursieerd en zijn ze voorafgegaan door een plusteken.

Er zijn 2 overzichten : het eerste is gerangschikt volgens oplopende frequentie van voorkomen, het tweede overzicht is een voorstel tot indeling volgens 'rubrieken', eveneens per rubriek in oplopende frequentie. Niet in de cijfers mede verdisconteerd zijn de gemeentenamen met een wat 'speciaal etymologisch statuut', d.i. met onzekere, louter analoge of volksetymologische oorsprong alsook de 'moderne' vormingen (type *Lievegem*).⁽³⁾ (Enkele opvallend hoge 'provinciale uitschieters' worden tussendoor meegedeeld).

⁽²⁾ De daar geboden verklaringen en uitweidingen overtreffen, als resultaat van voortgeschreden onderzoek, die in het bekende oudere werk van Mansion 1935.

⁽³⁾ Zie de toelichting bij de Index (in het boek p. 298).

Overzicht 1 : naar frequentie in (uitsluitend dus !) gemeentenamen:

1 × dries kouter goor loos +straat; 2 × +dam +duin heide +hille/hulle +hoek +huis ven +vliet; 3 × breugel/briel +drecht +gaard haag +heuvel/huffel +hide laak +monde/muide +vorst +winkel; 4 × bos +dorp leeuw mont/munt +munster +stade; 5 × brug kamp moer +wijk; 6 × daal +mark; 7 × aard borg/burg schoot zand; 9 × ouwe ham veld voorde; 11 × broek meer; 12 × lede; 13 × donk; 16 × maal +kapelle rode; 26 × laar (12 × OV)⁽⁴⁾; 27 × berg; 31 × hout (13 × AN); 32 × hof (waaronder 9 × <-ingahove); 33 × +kerk (21 × WV); 43 × zele/-zel/-sele/-sel; 72 × lo en varianten (-el, -le e.a.); 75 × beek; 167 × heem (waaronder 61 × -egem, 32 × -gem, 4 × -ingem, alle <ingahem 'woonplaats van de lieden van X', 57 × overig -em, 5 × -om, 1 × -um⁽⁵⁾, 2 × -kem, 5 × -kom).

Overzicht 2 : naar rubrieken/domeinen/woordgroepen/lexicale velden:

– Geografische verschijnselen:

bodem (gesteldheid) : 2 × heide, 7 × zand;

(bouw)land/weide : 1 × dries, 1 × kouter, 3 × breugel/briel, 5 × kamp, 7 × schoot, 9 × veld, 16 × rode;

reliëf/hoogte : 2 × +duin, 2 × +hille/hulle, 3 × +heuvel/huffel, 4 × leeuw, 4 × mont/munt, 6 × daal, 9 × ham, 27 × berg;

water (huishouding) : 1 × goor, 1 × loos, 2 × ven, 2 × +vliet, 3 × +hide (WV), 3 × laak, 3 × +drecht, 3 × +monde/muide, 5 × moer, 6 × +mark ('grens[rivier]'), 7 × aard, 9 × ouwe, 9 × voorde, 11 × broek, 11 × meer, 13 × donk, 75 × beek;

⁽⁴⁾ In de Index (p. 303) ontbreekt *Mespelare* (OV).

⁽⁵⁾ In feite betreft het hier het gehucht *Wulmersum* van Hakendover (thans in gem. Tienen). Het boek neemt, bij wijze van uitzondering (vanwege hun dorpskarakter) nog 2 andere gehuchten uit VB op: Schoonderbuken (in huidige gemeente Scherpenheuvel-Zichem) en Sint-Katharina-Houtem (in huidige gem. Hoegaarden), alsook Heukelom (in huidige gem. Riemst) uit BL.

bos : 3 × +*vorst*, 4 × *bos*, 25 × *laar* (11 × OV), 31 *hout* (13 × AN).

– Menselijke constructies/producten :

bouwwerken : 1 × +*straat*, 2 × +*dam*, 2 × +*huis* (beide in OV), 4 × +*munster*, 4 × +*stade*, 5 × *brug*, 7 × *borg/burg*, 16 × +*kapelle* (12 × WV), 33 × +*kerk* (21 × WV);

nederzetting: 2 × +*hoek* (beide in WV), 3 × +*winkel*, 4 × +*dorp*, 5 × +*wijk*, 32 × *hof* (waaronder 9 × <-ingahove), 43 × *zele/-zel/-sele/-sel*, 167 × *heem*;

tuin : 3 × +*gaard*, 3 × *haag*.

– in meerdere betekenissen : 12 × *lede* ‘waterloop; helling’, 16 × *maal* (‘vergaderplaats; [grens]teken; zak >laagte’); 72 × *lo* en *varr.* (‘bos’ in OV en WV; ‘poel’ in AN en BL).

Het totaal bedraagt dus in de Index niet minder dan 59 bestanddelen, waarvan er vijf slechts 1 maal voorkomen: *dries*, *kouter*, *goor*, *loos* ‘afwateringsgreppel’ en +*straat*. Wat die frequentie betreft: hier moet vooraf een heel belangrijke opmerking worden gemaakt: het gaat in dit woordenboek uiteraard enkel om de *gemeentenamen* – dat kan niet genoeg beklemtoond worden! Het beeld van de frequentie (alsook van de regionale verspreiding) zou er, in niet weinig gevallen, enigszins tot mischien zelfs drastisch anders kunnen gaan uitzien, indien we ook de bijna ontelbare *gehuchtnamen* mede zouden verdisconten, maar ook daarvan zou dan eerst op zijn minst een complete alfabetische index en vooral liefst een index op tweede lid moeten worden aangemaakt.

Houden we enkel rekening met de *gemeentenamen*, dan zijn slechts 12 van de genoemde bestanddelen *in alle vijf* de provincies vertegenwoordigd (waarbij we de Brusselse regio even *ad hoc* onder VB rekenen⁽⁶⁾); het zijn, in oplopende frequentie :

⁽⁶⁾ In deze regio (“de 19 gemeenten”) vertonen de volgende (oorspronkelijke) 10 een bestanddeel : Brussel, Etterbeek, Schaarbeek, Sint-Jans-Molenbeek, Koekelberg, Oudergem, Ukkel, Vorst, Watermaal, Bosvoorde.

borg/burg, veld, broek, laar, berg, hout, hof/hove/hoeve, +kerk, zele/-zel/-sele/-sel, (overig) -em, lo, beek. Dit betekent echter geenszins dat de andere bestanddelen dat niet óók (zouden) kunnen zijn, indien de gehuchtnamen er zouden worden bijgerekend. Zo komt + *hoek* in slechts twee West-Vlaamse gemeentenamen voor, maar er zijn talrijke gehuchten *Hoek, Hoekje, Hoeksken, Molenhoek*, die oostwaarts tot in BL aan te treffen zijn.⁽⁷⁾ Aan de andere kant van het brede spectrum is in gemeentenamen *donk* te vinden in liefst vier provincies, maar net niet in West-Vlaanderen; nochtans is er aldaar een gehucht *Zeldonk* in de fusiegemeente Beernem.⁽⁸⁾ Zulke gevallen laten zich gemakkelijk vermeerderen. Maar nog eens : voor een volledig overzicht zouden we over een volledige index (bevattende simplicia én composita) moeten kunnen beschikken.

Het enige wat we *nu* kunnen zeggen is: de nederzettingen, voorzien van bedoelde bestanddelen, zijn er althans in geslaagd, zich in de loop der eeuwen op te werken en op te werpen als entiteiten van voldoende belang (economisch, demografisch, enz.) om in de Nieuwste Tijd, na de omverwerping van het Ancien Régime, het toch wel prestigieuze statuut van *commune/gemeente* te verwerven zoals we die heden ten dage in al haar administratieve bevoegdheden kennen. Nu, een vergelijkbaar belangrijk statuut konden de (kleinere) *dorpen* in de meeste gevallen al in de Middeleeuwen verkrijgen door de verheffing tot kerkelijke eenheid, tot *parochie*, met als uitwendig pronkstuk/statussymbool een (liefst mooie, indrukwekkende) eigen kerk. Uit die tijd stamt ook het (zeker in de oudere generaties nog steeds geldende) gebruik, om in de volksmond/ in het dialect te spreken van “mijn parochie” i.p.v. “mijn gemeente” of zelfs i.p.v. “mijn dorp” (in de steden met meestal méér kerkelijke parochies lag dat natuurlijk anders). Trouwens, er werd

(7) Vgl. bijv. Guyot z.j.: 207a, 293b.

(8) Zie over *donk*, met (ook de historische) vindplaatsen, Van Loon 2017 : 111-188, met op p. 121 in afbeelding 12 een kaartje van de huidige verspreiding (en vgl. p. 171 met afb. 17); zie ook Van Durme 2020: 158-168. Voor moderne gehuchtnamen (met) *Donk* zie Houet-Cleeren 1968: 279b.

ook in het Latijn naar een ‘gemeente’ verwezen met de benaming *parochia*, zonder dat daarom *per se* de patroonheilige (erbij) moest worden vermeld.⁽⁹⁾ Het verklaart ook (ten dele) waarom op onze eerste landkaarten ter plaatsaanduiding bij de dorpsnamen vaak geen stipje of puntje, maar een kerktorentje als icoontje staat.⁽¹⁰⁾

Gemeenten zijn natuurlijk nederzettingen en die worden, zo constateren we, vernoemd naar opvallende, ‘saillante’ (Fr., vgl. Eng. ‘salient’) elementen die zich voordoen aan de zich metter-woon ergens vestigende mens. De vestiging geschiedt dan *in* of *op*, maar ook veelal *bij/naast* dat in ’t oog springende, belangrijk geachte verschijnsel: in het geval *Landskouter* [eerste attestatie in 1118] bijv. is er uit te gaan van een vestiging naast/ in de onmiddellijke nabijheid van een kouter behorend tot ene *Lando*, een hereboer (‘Lando’s kouter’): het zal wel zijn gezin zijn geweest mét het voltallige werkpersoneel, dat dagelijks ging werken op die *kouter*. Dit nu is een uitgestrekt open bouwland, een samengevoegd gemeenschappelijk akkerlandcomplex, zo typisch voor de zandleemstreek in Zuid-OV (“Rijks-Vlaanderen” ofte het Land van Aalst), met uitlopers naar enerzijds zuidelijk WV en anderzijds VB. Die kouters waren talrijk, ze kregen ook zelf een naam (voor Velzeke heeft Luc Van Durme liefst 39 historische kouternamen vastgesteld zoals bijv. *Molenkouter*, *Paardekouter*)⁽¹¹⁾; er zijn ook nogal wat *gehuchten* bekend (en ook dát zijn natuurlijk nederzettingen) die gewoon “Kouter” heten⁽¹²⁾, maar kennelijk is er slechts één zo’n nederzetting

⁽⁹⁾ Zo bijv. in *parrochya de Grimenghem* ‘Grimminge (OV)’, a. 1229 : zie Van Durme 2018:343. Zie voor een algemene achtergrond bijv. het *Lexikon des Mittelalters* (2002), artikels *Pfarrei* in deel VI: 2021-2026 (door R. Puza) en *Gemeinde* in deel IV: 1209-211 (door G. Dilcher); voorts het standaardwerk over de kerkgeschiedenis in België van *De Moreau 1945*: Tome 1, 282-304.

⁽¹⁰⁾ Zie bijv. in De Maeyer e.a. 2021:-de kaarten nr. 1, 6, 14, 16, 21, 22, 25, 30, 38, 40 en de kaart op de tweede omslagzijde voorin; zo ook op het voorplat van Kempeneers e.a. 2016.

⁽¹¹⁾ Zie Van Durme 1988 (= deel II-1): 387.

⁽¹²⁾ Houet-Cleeren 1968: 461a vermelden *Kouter* als gehuchtnaam in niet minder dan 23 Oost-Vlaamse gemeenten (waarvan 6 in het Z-O, maar de meeste zelfs ten noorden en ten westen van de Schelde), maar ook 5 in VB, 4 in WV en 2 in Klein-Brabant (AN : Bornem, Heffen), verder 3 × *Kouterke(n)* (2 × in

van die naam in geslaagd, tot volwaardige parochie (en later gemeente) uit te groeien – en inderdaad, in de 12^e eeuw verrees daar de oudste kerk uit de hele omtrek. Opvallend mag wel worden genoemd dat vele nederzettingen in de (agrarische) koutergebieden (of het nu OV, WV of VB betreft) door het overvloedig voorkomende type *-(e)gem* worden vertegenwoordigd,⁽¹³⁾ in tweede instantie door *-zele/-zeel*, ook al is van een totale samenval wel geen sprake.

Wat de *cijfers* betreft van de frequentie van de gemeentenamen: het totaal van de voorkomens van alle 59 bestanddelen samen kunnen we wel verkrijgen door eenvoudige optelling, dat is 772, maar we moeten dit preciezer begrijpen als: “in totaal komen al deze bestanddelen 772 keer in gemeentenamen voor”.

OV en 1 × in VB); in alle genoemde provincies komen ook samenstellingen voor met *kouter* als eerste of tweede lid (bijv. *Boskouter* in Kerkom/VB, *Steenkouter* in Denderbelle/OV, *Neerkouter* in Tiegem/WV en Sint-Denijs-Boekel/OV). Het veel oudere woordenboek van Guyot z.j. : 235a vermeldt een *Kouter* als gehuchtnaam ook voor Afsnee en Wondelgem (beide OV). Aan voormalige kouters (als bouwlanden) herinneren verder ook vele (vaak samengestelde) hodoniemen (straat- en pleinnamen) als *Kouter* en *Nederkouter* te Gent, *Gentbruggekouter* in die deelgemeente, verder *Zingemkouter*-, *Klinkkouter*-, *Sint-Baafskouter*- en *Achtenkouterstraat* te Sint-Amandsberg (vgl. Gysseling 1966: 9-11; Dez., 1974: 20, 24-26) enz. ; een hoogst moderne vorming is *Vliegleinkouter* te Mariakerke (OV, herinnerend aan een Duits militair vliegveld uit Wereldoorlog I). Zie ook de uitvoerige studie (m.b.t. het aloude graafschap en het oostelijk daaraan grenzende deel van VB) van Devos 1991: 45-52 (semasiologisch), 118-155 (etymologisch), 156-190 (diachroon) en de kaarten 8 (betekenis) en 17 (toponymische verbreiding); en recenter nog Van Durme 2011. – In VB is *kouter* inderdaad niet onbekend: het erkende Regionaal Landschap in de noordwesthoek van de provincie, net boven Brussel, kreeg de naam “Brabantse Kouters”; en helemaal oostelijk kwamen kouters ook voor in de streek van Tienen (zie o.a. Kempeneers 1998). – In Limburg (BL) blijken al deze naamtoepassingen te ontbreken; vgl. evenwel (voor de terreinnaam) het kaartje en de beschouwingen in Marynissen 1990, gebaseerd op het “Corpus Molemans-Thiry”. – Aan Franstalige kant, in gebied met eenzelfde *koutercultuur* (sic), komen (o.a.) voor: de dorpsnaam *Couture-Saint-Germain* (nu deelgem. van Lasne in Waals-Brabant); *La Couture* (gem. in dpt. Pas de Calais, arr. Béthune); verder talrijke gehuchten *Couture* in Franstalig België (zie Houet-Cleeren 1968: 257a).

⁽¹³⁾ Zo liggen in de (noordelijk-)West-Vlaamse Politiezone “Kouter” (!) o.m. de gemeente Ichtegem en de deelgemeenten Eernegem, Bekegem, Ettelgem, Snellegem, Zerkegem, benevens nog Roksem.

Maar het aantal betrokken gemeentenamen *zelf* is kleiner omdat in een zeker aantal van die toponiemen *twee* van die bestanddelen optreden : zo bijv. in *Meer-beek*, *Meer-beke*, *Meer-donk*, *Meer-hout*, *Boort-meer-beek*; combinaties zijn er met welgeteld 20 bestanddelen, en het aantal *namen waarin* dit gebeurt is 32. Dat brengt het eindgetal op $(772 - 32 =) 740$: dit is in elk geval nog steeds méér dan de helft van de aangenomen meer dan 1200 (oorspronkelijke) Vlaamse gemeentenamen, waarvan mag worden uitgegaan. Anders gezegd : *meer dan de helft* van de gemeenten doet het in haar namen duidelijk met *déze* bestanddelen, en wel als tweede (zelden, bijv. in *Drieslinter*, als eerste lid) van een samenstelling.

Een dertiental van die bestanddelen komt overigens ook als *simplex* (enkelvoudige, niet samengestelde naam) voor, en wel in 18 gemeentenamen : Beek BL, Berg VB en BL, Bos VB, Donk BL, (in-'t-)Goor AN, Hove AN, Ham(me) VB, BL en OV, Hoeke WV, Kapelle(n) AN (2 ×) en VB, Laar VB, Lede OV (2 ×, 'helling'), Lo VB en WV. Daarbij is te voegen Marke in WV en Maarkedal in OV.

Een aantal productieve achtervoegsels (in totaal 109) hebben op hun beurt talrijke namen opgeleverd; het betreft :

Galloromaans (Keltisch) *-(i)acum* 'landgoed' (32 ×) : zo Velzeke, Lennik, Kortrijk, Kontich, Kessenich; ook 5 × *-iniacas* > *aken* (VB Kortenaken, Vissenaken, BL Montenaken, Lanaken).

Germaanse suffixen *-inge* (13 × : met enige concentratie in OV bij Geraardsbergen, en in WV bij Ieper) en *-ingen* (19 ×, vooral in VB-Pajottenland en in BL bij Tongeren) : zo resp. Zarlardinghe, Poperinge, Pepingen, Riksingen.

Het Germ. verzamelsuffix *-t* (36 ×, zo Hasselt) en plaatsuffix *-st* (4 ×, zo Zemst) 'plaats waar hazelaars resp. *seem* 'bies' groeien'.

Als slotsom mag gelden: veel voorkomende bestanddelen (in 740 namen) + achtervoegsels (in 109) dekken samen 849 van de meer dan 1200 gemeentenamen, dus (zeker) meer dan 2/3!

Enkele opvallende constatering

Het christelijk-kerkelijk karakter van nogal wat namen

Dit hoeft, ook elders in Europa (en jonger in Amerika en in andere voormalig gekoloniseerde gebieden), niet te verwonderen. Gemeentenamen (expliciet) beginnend met **Sint-** (dus vernoemd naar de patroonheilige van de betrokken tot gemeente uitgegroeide parochie – vgl. supra bis) zijn er 66 in getal en komen in alle provincies en in het Brussels gewest voor. Het talrijkst zijn ze in OV (24 of 36,36 %), daarna volgen WV en VB (beide 14 of telkens 21,22%). De drieledige evenwel worden in het plaatselijke taalgebruik meestal gereduceerd tot het derde lid (zo *Sint-foost-ten-Node* gewoon tot *Tenooi*), evenzo zelfs als de heiligennamen ter onderscheiding dienen van (vaak zeer nabij gelegen) plaatsen met hetzelfde derde naamslid (zoals in *Sint-Blasius-Boekel* en *Sint-Denijs-Boekel*, die door de eigen bevolking telkens enkel *Boekel* worden genoemd). Een enkele keer volstaat omgekeerd het element *Sint* om in de volksmond de eigen gemeente te benoemen (zo wordt *Sint-Laureins* in OV meestal *Sente* genoemd). De meest ‘vereerde’ heilige blijkt Sint-Pieter te zijn, die in liefst 7 gemeentenamen voorkomt; dat aantal wordt evenwel overstegen door *Sint-Maria* (tenminste als *Maria-Leerne*, 2 × *Mariakerke*⁽¹⁴⁾, *Mariekerke*, *Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek* en *O.L.V.-Waver* worden meegerekend; in totaal 10 gemeentenamen). – Voor de ‘nomina pura’ vgl. supra, in het stukje over de nieuwe fusies (type 3b).

De meest en tegelijk ook enige ‘bijbelvaste’ provincie is OV : *Bellem* (< Betlehem), *Nazareth* en *Sinaai* (< Sinai) verwijzen er naar de bekende plaatsen in het ‘Heilige Land’.

⁽¹⁴⁾ Het Oost-Vlaamse *Mariakerke* (thans in gem. Gent) is historisch *Meerkerke*, maar de gemeentenaam werd ‘herdoopt’ (a. 1461 *Mariekerke*) naar de daar aanwezige Maria-kerk.

De meest 'kerkelijke' van alle provincies is dan weer WV, met 21 (van de 33) voorkomende gemeentenamen met bestanddeel *-kerk* en met liefst 12 (van de 16) namen op *-kapelle*⁽¹⁵⁾.

De gehechtheid aan een kerkelijk-parochiale omschrijving blijkt, hoe dan ook en los zelfs van elke kerkelijke betrokkenheid, nog steeds niet verloren te zijn gegaan. Zo spreken de inwoners, ook jonge, van een bepaald oostelijk gehucht van Moerkerke (thans in gemeente Damme, WV) eerder/liever van *Sint-Rita* dan van *Den Hoorn*,⁽¹⁶⁾ en vindt men het zonder meer normaal dat men het heeft over de wijk *Kristus Koning* in Brugge, de wijk *Heilig Hart* in Sint-Amandsberg, *Sint-Jozef* in Torhout enz.⁽¹⁷⁾

Oude linguïstische tegenstellingen⁽¹⁸⁾ : ***Vlaams vs. Brabants (en Limburgs)***

Gemeentenamen ontsnappen niet aan de regels van de taal in 't algemeen en laten dan ook vaak regionale variatie doorschemeren. Zo verraden zij dan ook niet zelden aloude tegenstellingen op diatopisch (geografisch) vlak; *in casu* zijn er duidelijke verschillen waar te nemen tussen westelijke (Vlaamse) en oostelijke (Brabantse en Limburgse) taalelementen. Die contrasten kunnen daarbij betrekking hebben op één of tegelijk meerdere taaldomeinen: de opvallendste zijn wel die op het vlak van de *woordenschat* (heteroniemen: andere woorden/benamingen voor eenzelfde begrip). Er zijn ten tweede ook verschillen in *vormen* (woordvarianten) met consequentie voor de *uitspraak*. Beide tegenstellingen weerspiegelen zich logischerwijze ook in de spelling.

⁽¹⁵⁾ Een tijdlang heeft in WV ook nog een (hier volgens afspraak niet mee-gerekende) 'moderne' naam *Driekapellen* bestaan (een fusie van de dorpen Oudekapelle, Nieuwkapelle en Sint-Jacobskapelle), en wel van 1971 tot 1977; deze nieuwe fusiegemeente is ondertussen een deel van Diksmuide.

⁽¹⁶⁾ Los nog van het feit dat niet zo ver zuidelijk daarvan, in Oedelem (thans in gem. Beernem), een gelijknamig gehucht ligt!

⁽¹⁷⁾ Dit alles op basis van eigen waarnemingen en gesprekken met 'natives'.

⁽¹⁸⁾ Naar de titel van het bekende boek van Berend van den Berg (Leiden : Dubbeldeman 1938).

Inzake woordenschat

Vlaams *hil(le)/hul(le)* vs. Brab. (en oostelijk) *huffel/heuvel*: weerspiegeld in *Stalhille* (WV) en *Lotenhulle* (= Lo-ten-Hulle, OV) tegenover *Steenhuffel* en *Scherpenheuvel* in VB. De West-Vlaamse vorm *hil(le)* vertoont Ingveoonse ontronding ($u > i$), zoals Engels *hill*. Over *heuvel* zegt het EWN i.v.: “Vóór de 14^e eeuw komt dit woord alleen voor in oostelijke of oostelijk getinte bronnen en gezien de geografische gesteldheid van het Nederlandse taalgebied zal het woord inderdaad vanuit het oosten zijn verspreid.” De vindplaatsen van *hille/hulle* (ook en niet het minst toponymische) zijn daarentegen zo goed als alle westelijk, zoals de historische woordenboeken van het Nederlands en het EWN⁽¹⁹⁾ documenteren. In het middeleeuwse Gent droegen drie thans verdwenen plaatsen de naam *Hul*⁽²⁰⁾, maar een andere reeds de naam *Heuvel*⁽²¹⁾. Daar *hil(le)/hul* nog steeds een West-Vlaams woord is (in de polderstreek)⁽²²⁾, bewijst dit het ‘moderne’ karakter van de hierboven al vermelde gemeentenaam *Heuveland*. Oostelijker in OV dan de daar enige gemeentenaam *Lotenhulle*, dat aan de grens met WV ligt, zijn gehuchten als *Hulleke(n)* (in Evergem) en *Hul* (in Zeveneken, deelgem. van Lochristi).

Een tweede typisch Ingveoonse woordvorm is westelijk (-) *muide* voor ‘monding’ vs. oostelijk *-monde*, waaruit de oorspronkelijke *-n-* net niet is uitgestoten. Vandaar de tegenstelling West-Vlaams *Diksmuide* (en vgl. het Zeeuwse *Arnemuiden*, het

⁽¹⁹⁾ ONW s.v. *hulli/hilli*, VMNW s.v. *hul*, MNW s.v. *hille*, WNT s.v. *hil* I; EWN s.v. *hil*. (zie ook via <https://gtb.ivdnt.org/search/>), alsook <https://etymologiebank.nl/trefwoord/hil1> (met opname van toponymische gegevens).

⁽²⁰⁾ Gysseling 1954: 50v. (nrs. 163 en 164), 61 (nr. 281), daarbij nog 72 (nr. 408, *Zanthul*); zie ook De Grauwe 2004: 282.

⁽²¹⁾ Gysseling 1954: 48 (nr. 142, het vroegst anno 1268). Over een (ander?) Gents *Hubela* (a. 814-820) zie Gysseling 1960: 1,492v. en De Grauwe 1982: 267v., waar de (historische) woordgeografie voor ‘heuvel’ in het kontinentaal-westgermaanse gebied wordt behandeld. – Dat het oorspronkelijke Gentse *Overpoort* (Gysseling 1954: 66, nr.345; oudste vormen: a. 1325 *Overporte*, a. 1326 *Hueverporte*) thans in de volksmond (vanwege zijn hoge ligging) *Heuvelpoort(e)* luidt, wijst op volksetymologische reïnterpretatie naar een (ingeburgerd) *heuvel* (zie ook De Grauwe 2004: 287, sub 4.).

⁽²²⁾ Zie Debrabandere 2002: i.v.v., met verdere verwijzingen.

Noord-Hollandse *Ijmuiden*) tegenover heel oostelijk (!) Oost-Vlaams *Dender-/Rupelmonde*. Maar nog in Gent luidt het (*De Muide*)⁽²³⁾ Daaruit blijkt dat in ons woord de vorm met wegval van de nasaal oorspronkelijk wat verder naar het oosten reikte dan dat die enkel in de kuststreek gold⁽²⁴⁾.

Ten derde: een enkel aan de kust zelf voorkomend, thans niet meer gebruikelijk woord is *hide* ‘haven, aanlegplaats’, dat enkel nog overgeleverd is in de namen *Koksijde*, *Lombardsijde* en *Raversijde*.⁽²⁵⁾

Inzake vorm én (als consequentie) de uitspraak

In (het oude graafschap) Vlaanderen heerst bewaring van de oorspronkelijke eind-*e* in woorden/namen als *-beke*, *-zele*, *-lare*, terwijl Brabants en Limburgs die klank hebben afgestoten (‘apocope’). Vgl. dus *Meulebeke* (WV) vs. *Sint-Jans-Molenbeek* (BR), *Dadizele* (WV) vs. *Londerzeel* (VB), *Vosselare* (OV) vs. *Vosselaar* (AN). De apocope geldt evenwel ook in oostelijk Oost-Vlaanderen,⁽²⁶⁾ tenminste in de uitspraak, want de typisch Vlaamse spelling bewaart daar wel de *-e*: zo schrijft men bijv. ‘historisch’ *Borsbeke* (OV) vs. *Borsbeek* (AN), maar de uitspraak in het eerste is eveneens *-beek* (fonetisch gespeld als [be.k]).⁽²⁷⁾ Net zo is dat het geval met *Berlare* (OV) vs. *Berlaar* (AN). Ook zijn er, aan de westrand van AN (Klein-Brabant) en van VB, gevallen waar men eveneens de aloude *-e* wel in de spelling

⁽²³⁾ Zie Gysseling 1954: 62-63 (nrs. 292-294, met uitvoerige toelichting).

⁽²⁴⁾ Zie daarvoor De Grauwe 2000: 136 (met literatuurverwijzingen in noten 21-23) en Van Loon 2019: 238v., die een ontlening in het oosten ten gevolge van de intensieve scheepvaart aanneemt en zelfs op een vorm *Denremude* (a. 1451-53) wijst; vgl. ook Van Loon 2014: 91.

⁽²⁵⁾ Zie de uitvoerige behandeling ervan in het lemma *Koksijde* in het hier besproken woordenboek.

⁽²⁶⁾ Zie voor de apocope-grens bijv. kaart III in Taeldeman 2005:25, met tekst p. 23 (A1).

⁽²⁷⁾ Een eigenaardig omgekeerd geval biedt de Oost-Vlaamse (Brakelse) deelgemeente die *Everbeek* wordt gespeld maar – liggend in het westelijke bewaringsgebied van de *-e* – met [be.kə] wordt uitgesproken. Een verklaring voor de ‘afwijkende’ spelling is waarschijnlijk deze: deze Nederlandstalige gemeente lag tot 1963 in de provincie Henegouwen, waar ze officieel *Everbecq* heette; bij de overheveling naar OV werd deze spelling nu gewoon in *Everbeek* omgezet.

bewaart maar ze (als te verwachten) niet uitspreekt: *Liezele* resp. *Liedekerke* en *Vollezele*.⁽²⁸⁾

Een wel verrassende apocope met accentverspringing vinden we echter ook in het uiterste westen, in de West-Vlaamse Westhoek, en wel in de uitspraak *-kâppel* voor *-kapelle* in de dorpsnamen *Eggewaartskapelle* (in de fusie Veurne) en *Ramskapelle* (in Nieuwpoort) – dit terwijl de overige 10 *-kapelle*-dorpen in die provincie alle de slot-*e* bewaren, zoals het gelijknamige *Ramskapelle* in Knokke-Heist. Dit *-kâppel* keert, ook in de (hierna vermelde officiële Franse) spelling (!), terug in de 8 ‘Frans-Vlaamse’ gemeentenamen *Armbouts-Cappel*, *Oost-Cappel*, *Sainte-Marie-Cappel*, *Saint-ÿans-Cappel*, *Wallon-Cappel* (= *Wa[a]lskappel*, waaruit de bekende familienaam *Walschap*!), *Wemaers-Cappel*, *West-Cappel*, *Zegerscappel*.

Een tweede, heel markant geval betreft de talrijkst voorkomende ‘bestanddeel-groep’: de *heem*-namen. Diegene die eindigen op enkel *-em* worden in het oude graafschap Vlaanderen uitgesproken met WV [æm] resp. OV [ɛm], in het oude hertogdom Brabant met [əɪm], zo in WV *Pittem*/OV *Mullem* vs. VB *Honseem*. Die eigen regionale ‘uitspraakregel’ wordt, zoals ook in radio en televisie in noordelijk België te horen is, ook toegepast op de namen in het respectievelijk andere dialectgebied. Namen op *-egem* en overig *-gem* behouden in WV en OV diezelfde genoemde vocalen, maar in het Brabantse dialectgebied treedt in de meeste gevallen een donkere vocaal op, meestal [u]. Waar, in oostelijk VB (5x) en in BL (1x), regelrecht ook *-kom* (bijv. in *Betekom*, *Ellikom*) wordt gespeld, is ook de uitspraak in de regel [ɔ].⁽²⁹⁾

⁽²⁸⁾ De verklaring voor althans *Liedekerke* is wellicht dat deze gemeente tot in 1794 tot het graafschap Vlaanderen behoorde, voor de beide *-zele*-namen is die onduidelijker. *Vollezele* behoorde tot Henegouwen, net als het vlakbij gelegen *Tollebeek* (mét apocope zowel in spelling als in uitspraak; a. 1211 nog *Tolemeke*) en (het thans Brabantse) *Sint-Pieters-Kapelle* (waarbij het element *Kapelle* in de volksmond wordt weggelaten) - dit alles nu in VB.

⁽²⁹⁾ Voor alle details betr. de *heem*-namen zie de Index p. 301v., waar bij elke gemeentenaam de uitspraak wordt aangegeven.

Tot slot : *thematische* indexen van toponiemen op laatste bestanddeel zijn niet weinig nuttige aanvullingen bij alfabetische (en überhaupt bij alfabetische woordenboeken/-lijsten); ze vormen niet het minst dankbare instrumenten voor de studie van frequentie en verspreiding van de opgenomen plaatsnamen. Een goed voorbeeld ervan bood reeds Tavernier-Vereecken 1968 met achterin een afzonderlijke index op 2e lid; en Van Durmes *Verklarend Glossarium*⁽³⁰⁾ integreert er een in zijn primair alfabetische lijst; zulke procédés verdienen zeker meer navolging.

Bibliografie

- DEBRABANDERE, Frans. *West-Vlaams etymologisch woordenboek. De herkomst van de West-Vlaamse woorden*. Amsterdam/Antwerpen: L.J. Veen, 2002².
- DE GRAUWE, Luc. *De Wachtendonckse Psamen en Glossen. Een lexikologisch-woordgeografische studie met proeve van kritische leestekst en glossaria*. 2 delen. Gent: KANTL, 1979-1982.
- DE GRAUWE, Luc. “Üüse vader: toe kome üüs dyn rycke. Ingveoons bij Konrad Gessner (Zürich 1555).”, in: *Nochtans was scherp van zin. Huldealbum Hugo Ryckeboer*. Gent: Vakgroep Nederlandse Taalkunde van de Universiteit Gent/Deinze: Van Daele, 2000, 133-141.
- DE GRAUWE, Luc. “In onvervalschten Gentschen Dietsche. Uit Gents vroegste klankgeschiedenis, vooral in de spiegel van zijn plaatsnamen.”, in: De Caluwe, J. e.a. (red.). *Taaldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal*. Gent: Academia Press, 2004, 281-300.
- DE MAEYER, Philippe – Guy VANTHEMSCHE, Michèle GALAND, Bram VANNIEUWENHUYZE. *De geschiedenis van België in 100 oude kaarten*. Tielt: Lannoo, 2021.
- DE MOREAU, Edouard S.J. *Histoire de l'Église en Belgique* (5 vols.). Bruxelles: L'Édition Universelle, 1945-1952.

⁽³⁰⁾ Dit zijn Deel II (1) en II (2) van Van Durme 1986-1991; zie bijv. in Deel II (1) voor *-land* p. 32, voor *-bos* p. 85, voor *kouter* (zie reeds hierboven mijn noot 11) p. 387, enz.

- DEVOS, Magda. *Bouwlandtermen in de Vlaamse dialecten : spreidings- en betekenisgeschiedenis* (Werken uitg. door de KCTD, Vlaamse afdeling, 16; 2 vols.). Tongeren: Michiels, 1991.
- EWN = *Etymologisch Woordenboek van de Nederlandse Taal*, onder hoofdredactie van Marlies Philippa, Frans Debrabandere, Arend Quak (en vanaf deel 3, Ke-R, ook van) Tanneke Schoonheim en Nicoline van der Sijs. 4 delen. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003-2009.
- (GUYOT, E.) *Nouveau dictionnaire des communes, hameaux (etc.) du Royaume de Belgique*. Bruxelles: Imprimerie E. Guyot, z.j. [na 1.1.1935].
- GYSELING, Maurits. *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*. Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven: Standaard-Boekhandel, 1954.
- GYSELING, Maurits. *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*. Brussel: Belgisch interuniversitair centrum voor neerlandistiek (2 vols.), 1960.
- GYSELING, Maurits. "Schets van de oude toponymie van Oostakker en Sint-Amandsberg.", in: *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam* 41 (1966,1), 4-13.
- GYSELING, Maurits. *Geschiedenis van Oostakker en Sint-Amandsberg tot 1794*. Oostakker: Gemeentebestuur, 1974.
- HOUET, Albert – Robert CLEEREN. *Dictionnaire moderne géographique, administratif, statistique des communes belges*. Bruxelles: Dewarichet, 1968.
- KEMPENEERS, Paul. *Sprokkels, Tiense Sprokkels. Sprokkel III: De kleine Kouter (18.6.98)*. (Elektronisch voor het laatst op 21.9.22 geraadpleegd op <https://kempeneers.org/1998/06/18/sprokkel-111-de-kleine-kouter/>).
- KEMPENEERS, Paul – Karel LEENDERS, Vic MENNEN, Bram VANNIEUWENHUYZE. *De Vlaamse waternamen. Verklarend en geïllustreerd woordenboek. Deel I: De provincies Antwerpen, Limburg, Vlaams-Brabant en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Leuven: Peeters, 2016.
- Lexikon des Mittelalters*. Herausgegeben von Auty, Robert u.a., 9 Bände. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002.
- MANSION, J. *De voornaamste bestanddelen der Vlaamsche plaatsnamen* (Nomina Geographica Flandrica, Studien III). Brussel: Standaard-Boekhandel, 1935.

- MARYNISSEN, Ann. „The geographical distribution of toponymical elements in the Dutch-speaking part of Belgium.”, in: *Proceedings of the XVIIth International Congress of Onomastic Sciences : Helsinki 13-18 August 1990*, ed. by Eeva Maria Närhi. Helsinki 1990, vol. 2, 147-154 (ook via <https://kups.ub.uni-koeln.de/10773/>).
- TAELDEMAN, Johan. *Oost-Vlaams* (Taal in stad en land, België, deel 6). Tiel: Lannoo, 2005.
- TAVERNIER-VEREecken, Cécile. *Gentse Naamkunde van ca. 1000 tot 1253: een bijdrage tot de kennis van het oudste Middelnederlands*. Brussel: Belgisch interuniversitair centrum voor neerlandistiek. 1968.
- VAN DURME, Luc. *Toponymie van Velzeke-Ruddershove en Bochoute* (2 delen in 3 vols.). Gent: KANTL, 1986-1991.
- VAN DURME, Luc. “Het Toponymisch Woordenboek van Maurits Gysseling. Aanvullingen en verbeteringen op basis van de materiaalverzameling voor het Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen”, in: *HCTD* 90 (2018), 305-449.
- VAN DURME, Luc. “Nog over *donk*, *horst* en *lo* en over taaleilanden, n.a.v. Jozef Van Loons *Lo, Donk, Horst. Taalkunde als sleutel tot de vroege middeleeuwen.*”, in: *HKCTD* 92 (2020), 157-216.
- VAN LOON, Jozef. *Historische fonologie van het Nederlands* (herziene uitgave). Deurne: Universitas Books, 2014.
- VAN LOON, Jozef. *Lo, Donk, Horst. Taalkunde als sleutel tot de vroege middeleeuwen*. Gent: KANTL, 2017.
- VAN LOON, Jozef. “De riviernaam *Rupel* en het toponiem *Rupelmonde*”, in: *HKCTD* 91 (2019), 197-246.

Luc DE GRAUWE